

УДК 1(091)

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2022.2.16>

Соболєвський Ярослав Андрійович

доктор філософських наук,

доцент кафедри історії філософії

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-8251-2744**ФІЛОСОФІЯ РЕЛІГІЇ АМЕРИКАНСЬКОГО ПРОСВІТНИКА ІТАНА АЛЛЕНА**

У статті досліджується рання американська філософія, а саме філософські погляди американського Просвітника Ітана Аллена (Ethan Allen, 1738–1789 pp.). У XVIII ст. на зміну пуританській філософії приходять Просвітництво з ідеєю розуму, як інструменту пізнання Бога і світу. Для цієї епохи були характерні деїстичні настрої, вірування в Бога як першодвигуна, який, створивши світ, усунувся від нього. Світ працює за встановленим наперед законами природи, що так само означає можливість пізнання Бога та його задуму з допомогою розуму шляхом аналізу творінь. У статті досліджено соціокультурні та політичні процеси, які сприяли формуванню подібних ідей у суспільстві. Досліджено основні біографічні відомості про І. Аллена, вплив його оточення, продемонстровано, що освічений лікар Томас Янг (Thomas Young, 1731–1777 pp.), не лише сприяв філософським розвиткам І. Аллена, але й був імовірним співавтором найвідомішого трактату, вірогідно першого подібного в Сполучених Штатах Америки, «Розум – єдиний оракул людини» (“Reason, the Only Oracle of Man: Or, A Compendious System of Natural Religion”, 1784 p.). Цей трактат містить раціональну критику релігії, Біблії та інституту церкви, я метою повернення у віру розуму та істини.

На сьогодні Сполучені Штати Америки мають великий вплив на світ своєю політикою, економікою, культурою, філософією тощо. Актуальність теми полягає в тому, що в останні десятиліття відбувається посилення інтересу до ранньої американської культури та переосмислення крізь призму сучасних цінностей світоглядних орієнтирів минулого. Проблема полягає в тому, що мислителі, які в минулому не отримали достатньої уваги, або були неприйнятні суспільством через власні ідеї, потребують перегляду, а їхні погляди – переосмислення. Філософія релігії І. Аллена шокувала читача XVIII ст. своєю відвертістю та небезпечними ідеями: переосмислення ролі Бога в існуванні світу, докази існування Бога, істинність біблійного тексту, актуальність молитви тощо. Ці погляди свідчать про унікальність філософії релігії І. Аллена та його значення для ранньої американської філософії.

Ключові слова: історія філософії, рання американська філософія, американське Просвітництво, деїзм, Ітан Аллен, «Розум – єдиний оракул людини».

Вступ. У ранній американській філософії в період Просвітництва на зміну пуританізму з його ригоризмом та теократією приходять деїзм із вільнодумством та республіканізмом. Радикальні зміни в суспільно-політичних поглядах були підтримані прозорливими мислителями XVIII ст., серед них були: Семюель Адамс (Samuel Adams, 1722–1803 pp.), Ітан Аллен (Ethan Allen, 1738–1789 pp.), Томас Джефферсон (Thomas Jefferson, 1743–1826 pp.), Кадвалладер Колден (Cadwalader Colden, 1688–1776 p.), Томас Пейн (Thomas Paine, 1737–1809 pp.), Бенджамін Раш (Benjamin Rush, 1745–1746 pp.), Бенджамін Франклін (Benjamin Franklin, 1706–1790 pp.) та ін. Це були мислителі, які працювали в різних галузях – від натурфілософії до права, а оскільки поняття філософії ототожнювалося з освіченістю, то всі вони різною мірою вважали себе філософами. Так, наприклад, Б. Франклін у 1743 році заснував «Американське філософське товариство» (“American Philosophical Society”), воно об’єднувало інтелектуалів енциклопедичних знань. Другим президентом товариства був відомий суспільно-політичний діяч, президент Сполучених Штатів Америки Т. Джефферсон. Сучасні дослідники багатьох отців-засновників вважають не просто видатними суспільно-політичними діячами, але й визнають як філософів. На підтвердження цього варто згадати такі праці: «Філософія Томаса

Джефферсона» (*"The Philosophy of Thomas Jefferson"*, 1943 р.) Адрієнни Кох (*Adrienne Koch*, 1913–1971 рр.) [1], «Політична філософія Бенджаміна Франкліна» (*"The Political Philosophy of Benjamin Franklin"*, 2007 р.) Лоррейн Сміт Пангл (*Lorraine Smith Pangle*) [2], «Філософія Ітана Аллена» (*"The Philosophy of Ethan Allen"*, 1931 р.) Дани Дотен (*Dana Doten*) [3] та ін.

У цій когорті видатних мислителів вирізняється І. Аллен, він був одним із засновників штату Вермонт (*Vermont*), патріотом, учасником Війни за незалежність США. Його авторству належать історії його героїчних подвигів на війні, політичні документи та філософські трактати. Століттями він залишався в тіні інших видатних просвітників, але сьогодні внесок цього американського філософа не лише в політичну, але й у гуманітарну сферу переосмислюється.

Мета та завдання. Завданням статті є дослідження основних філософських ідей та поглядів американського філософа І. Аллена. Для здійснення історико-філософської реконструкції цих поглядів було проаналізовано фактаж біографічних відомостей, досліджено філософські публікації автора, проаналізовано основні ідеї та погляди. Мета полягає в доповненні ранньої американської філософії аналізом філософських поглядів мислителя, що так само збагачує історико-філософську науку.

Результати. Майбутній американський суспільно-політичний діяч народився в родині нащадків англійських пуритан. З біографії І. Аллена під назвою «Ітан Аллен, Робін Гуд із Вермонта» (*"Ethan Allen, The Robin Hood of Vermont"*, 1892 р.) авторства Генрі Голла (*Henry Hall*, 1845–1920 рр.) відомо, що І. Аллен був патріотом та активним борцем із несправедливістю: «Як життя Робін Гуда було англосаксонським протестом проти нормандського деспотизму, так і життя Аллена було протестом проти внутрішнього пограбування та іноземної тиранії» [4, р. 1]. Подібні настрої бути характерні пуританам, які протистояли релігійним гонінням та утискам зі сторони влади. Пуританська філософія панувала в колоніях на території Північної Америки протягом XVII ст. і вплинула на майбутні покоління. Так і родина Алленів прагнула свободи віросповідання, про що пише у своїй книзі «Ітан Аллен: його життя та часи» (*"Ethan Allen: His Life and Times"*, 2011 р.) Віллард Стерн Рендалл (*Willard Sterne Randall*) [5].

У 1771 році поселенці проголосили створення нової колонії Вермонт, з цього часу І. Аллен починає писати політичні памфлети проти територіальних зазіхань сусідніх колоній. В американській історії І. Аллен запам'ятовується як демократ та політичний радикал, в американській історії філософії як просвітник та автор трактату «Розум – єдиний оракул людини» (*"Reason, the Only Oracle of Man: Or, A Compendious System of Natural Religion"*, 1784 р.), який ще відомий як «Біблія Ітана Аллена» (*"Ethan Allen's Bible"*). Окрім цього magnum opus І. Аллен написав: «Розповідь про полон полковника Ітана Аллена» (*"A Narrative of Colonel Ethan Allen's Captivity"*, 1779 р.), «Виправдання опозиції Вермонта перед урядом Нью-Йорка» (*"Vindication of the Opposition of Vermont to the Government of New"*, 1779 р.), «Коротка розповідь про діяльність уряду Нью-Йорка» (*"A brief narrative of the proceedings of the government of New-York"*, 1774 р.).

Відомо, що ще з дитинства І. Аллен цікавився філософією, докази цього зібрав Г. Голл. Дослідник припускає, що І. Аллен мав допитливий розум та захоплювався філософією. У своїй книзі він переказує згадки знайомих І. Аллена про його освіту, стверджує, що той навчався потрохи всьому. Наприклад, він згадує, як одна вдова судді Семюеля Гічкока з Берлінгтона повідомила містеру Томпсону, що І. Аллен навчався в школі сумарно лише кілька місяців. Він також згадує слова Айра Аллена, брата Ітана, який казав, що його брат залишив посаду бригадного генерала в ополченні Вермонта й «повернувся до своїх старих занять філософією» [4, р. 15]. Автор припускає, що вираз «старі дослідження» не може стосуватися періоду життя після військового полону, що він відсилає нас у молоді роки. Сам І. Аллен писав про свої молоді роки та про власну освіту таке: «У юності я був дуже схильний до споглядання, і на початку своєї зрілості я взяв на себе зобов'язання записувати такі почуття або думки, які здавались найбільш відповідними розуму, щоби через слабкість пам'яті мій ріст не був повільним... З того часу, як я досягнув стану зрілості й познайомився із загальною історією людства, я відчув щире пристрась до свободи. Історію народів, приречених на вічне рабство через те,

що вони поступилися тиранам своїми вродженими свободами, я читаю з якимось філософським жахом» [4, р. 16].

Важливо наголосити на релігійній атмосфері, яка панувала в Коннектикуті, де народився І. Аллен. Це була колонія релігійних біженців, які сповідували кальвінізм, близький до англійського пуританізму, але згодом конгрегаціоналізм було визнано церквою колонії [5, р. 258–259]. Про власні релігійні та філософські погляди І. Аллен розповів таке: «...переповім коротку, але дуже доречну розмову, яка в перші дні моєї зрілості в мене була з кальвіністським богословом; але спочатку зауважте, що я був вихований у тому, що зазвичай називають армініанськими принципами; і, серед іншого, відкидав вчення про первородний гріх; це було предметом суперечки між священником та мною. Так само я протиставив вченню про первородний гріх філософські міркування і, як мені здавалося, спростував це вчення» [4, р. 18].

Великий вплив на молодого І. Аллена мав лікар Томас Янг (Thomas Young, 1731–1777 pp.), разом з іншими просвітниками, один із яких був Б. Франклін, вони створили конституцію Пенсильванії. У своїй книзі «Ітан Аллен: Повстанець Зеленої Гори» (*“Ethan Allen: Green Mountain Rebel”*, 2005 p.) Бренда Гауген (*Brenda Haugen*) стверджує: «Одним із цих трьох друзів був Томас Янг. Випускник Єльського коледжу, куди сподівався поступити Ітан. Янг провів багато годин, спілкуючись про науки, релігію та інші теми разом зі своїм другом. Старі друзі Аллена не дуже любили Янга» [7, р. 21]. Французький колоніст Самуель де Шамплен (*Samuel de Champlain*, 1567–1635 pp.) назвав територію навколо нинішнього озера Шамплейн *“Vert Mont”*, що в перекладі означає Зелена гора. Дані свідчать про те, що це ім'я увійшло в ужиток серед англійських поселенців, перш ніж воно перетворилося на «Вермонт». У 1777 році Т. Янг закріпив назву в тексті «Жителям Вермонта, вільної та незалежної держави» (*“To the Inhabitants of Vermont, a Free and Independent State”*, 1777 p.) [8]. Він же і зберігав рукопис, який І. Аллен згодом доопрацює в трактат «Розум – єдиний оракул людини».

Необхідно наголосити на ситуації, яка склалась у дослідників інтелектуальної спадщини І. Аллена, оскільки досі тривають дискусії щодо авторства цього трактату. Варто згадати статтю Джорджа Помероя Андерсона (*George Pomeroy Anderson*) «Хто написав «Біблію Ітана Аллена»?» (*“Who Wrote ‘Ethan Allen’s Bible’?”*, 1937 p.). Дослідник переконаний, що ця праця є колективною, а ім'я І. Аллена, як автора, з'явилося через те, що Т. Янг пішов із життя ще до публікації: «Історія свідчить, що Аллен і Янг домовилися разом написати книгу, яка мала б зберегти їх ліберальні релігійні переконання... Можливо, план був такий: хто б із чоловіків не загинув першим, інший зобов'язувався опублікувати їхню спільну працю» [9, р. 686]. Подібна співпраця була можлива завдяки тому, що обидва мислителі, не зважаючи на різницю у віці, були допитливими. Ще в ранньому віці І. Аллен вирішив дотримуватися раціональних аргументів у своїх роздумах про релігію. Розум, писав він, змусив його одразу відкинути ідею перворідного гріху та інших деяких ідей християнства [10, р. 16].

Докази їхнього знайомства та плідної співпраці наводить дослідниця Дарлін Шапіро (*Darline Shapiro*). Вона пише про їхню кооперацію: «Загальновідомо, що Аллена попросили покинути Нортгемптон, коли в запалі суперечки про кальвінізм колишнього вигнанця Джонатана Едвардса, він просто вибухнув, а своєю лайкою прославився на всю країну. Хоча Аллен не здобув вищої освіти, він провів багато годин своєї юності в компанії доктора Томаса Янга, випускника Єльського університету, який був захопленим послідовником дійств та вивчав роботи Джона Лока, французьких раціоналістів та послідовників Ньютона. Під енергійним керівництвом д-ра Янга Ітан Аллен звернувся до доктрин філософів, теологів та вчених, роботи яких він, ймовірно, ніколи не читав, за винятком, можливо, нотаток д-ра Янга» [11, р. 236].

Книга І. Аллена «Розум – єдиний оракул людини» являє собою філософський трактат, присвячений філософії релігії. У цьому трактаті американський філософ критикує як релігію одкровення, так і забобони, пропонує натомість мати сміливість користуватися власним розумом. Важливо уточнити, що в тексті критикується не Бог, а релігії: іудаїзм, іслам, християнство, проводиться чітка межа між Богом та релігіями, як між нетотожними поняттями. Аргументи І. Аллена раціональні, книга містить багато прикладів логічних міркувань та ідей,

що мають вберегти від потенційно небезпечних переконань. Як зазначив американський теолог Тімоті Дуайт (*Timothy Dwight*, 1752–1817 pp.), цей трактат: «був формально першою публікацією в Сполучених Штатах Америки, яка відкрито виступала проти християнської релігії» [12, р. 283].

У тексті трактату «Розум – єдиний оракул людини» І. Аллен пояснює необхідність переосмислення ролі релігії, особливо в умовах наявних успіхів розуму. На його думку, люди завжди мали спрагу знань, це сприяло поширенню мистецтв та наук. Були значні успіхи в дослідженнях законів природи. Філософія, астрономія, географія, історія та інші науки досягли високого ступеня досконалості: «Доводиться, однак, шкодувати, що більша частина людства, навіть у тих державах, які особливо прославилися своєю вченістю й мудрістю, усе ще перебуває у владі безлічі забобонів і має застарілі поняття про буття, досконалість, творіння і провидіння Бога і свій обов'язок перед ним; а це необхідно накладає на філософів, які вірять у добрі властивості людської природи, обов'язок спробувати спільно, усіма законними, мудрими та розсудливими способами звільнити людство від невігластва та оман, просвітивши розуми, повідомляючи їм великі та піднесені істини щодо Бога, його провидіння та обов'язку людей жити високоморальним життям, яке буде сприяти їхньому щастю та благоденству в нашому світі та в потойбічному» [13, р. 23–24].

І. Аллен пояснює в трактаті власні погляди на історію появи ідей про Бога чи божества. Наприклад, давні люди розуміли, що сонце благотворно діє на природу та людей, очевидно воно сприяє змінам сезонів, спричиняє зростання рослин, дарує їжу тощо. З цього вони робили висновок, що сонце є божеством. Також приписувалися надприродні властивості предметам та явищам. Американський філософ переконаний, що людство майже у всі століття та у всіх частинах світу переважно вірило в тілесні божества, які доступні чуттєвому сприйняттю. Інші вірили в образи, які так далеко відходили від чуттєвого сприйняття, що могли лише мислитись образами незримих і суто духовних істот. Не може людство мати однакові релігійні переконання. Як і не може помислити Бога: «Справді, якби ми могли осягнути ту істоту, яку ми називаємо Богом, вона не була б Богом, а мала б бути скінченною... тому, яким би безсумнівним не було б буття Бога, ми не можемо осягнути його сутність, вічність чи спосіб існування» [13, р. 29–30].

Світ природи складається з атомів. З них складаються стихії землі, води, вогню і повітря. Ці стихії позбавлені рефлексії, розуму чи мети. Філософ стверджує, що не може сліпий випадок створити порядок. Навіть якби світ виник із хаосу, то хаос не міг бути безпричинним та існувати незалежно від творця. Хаос первинних атомів був не ніщо, а щось, і ця логічна необхідність, на думку американського просвітника пояснює існування Бога: «Ніщо з нічого буде ніщо, але щось із нічого суперечливе й неможливе... Саме через божественне провидіння стає нам очевидним буття Бога, бо хоча для доказу існування творця достатньо одного хаосу» [13, р. 34]. Тож, очевидно, що І. Аллен не заперечував існування Бога, а навпаки, доводив його існування через аналіз божих творінь. Він розрізняє поняття творіння (*creation*) та формування (*formation*), так перше дає матеріал для другого. Творіння відбувається з нічого, а формування з чогось. Ця теорія творіння та формування, на думку автора, могла би бути негативно сприйнята читачами, бо це йшло всупереч із теологією Мойсея. Філософ звернув увагу, що в Книзі Буття, небесні світила були створені після творення світла. Тож, філософ дає собі дозвіл критично переосмислювати Біблію, знаходити очевидні йому суперечності, втім, закликає робити подібне з розумінням: «Однак, ймовірно, у його писання вкралося багато помилок через недосконалість знань і особливо через спотворення в перекладах писань Мойсея та інших стародавніх письменників. До того ж треба визнати, що цим стародавнім мислителям було дуже важко писати для нащадків уже через те, що наука і знання в ті часи перебували в зародковому стані; отже, нам не слід виступати суворими критиками їх писань, ми повинні лише перешкоджати нав'язуванню їх світу як непогрішних» [13, р. 74–75]. У другій половині трактату І. Аллен продовжує критичний аналіз релігії та основних феноменів і понять, і варто звернути увагу на сумніви американського філософа в автентичності Біблійного тексту. Тобто не лише основні

події та ідей, які є в Біблії аналізуються, але й сам текст. Він стверджує про неможливість досконалого перекладу безгрішного одкровення іншими мовами, а також про збереження його протягом століть. У результаті власного дослідження І. Аллен приходять до думки: «Коротше кажучи, розум підказує нам, що якби Бог і справді відкрив людям свої помисли і волю як закон обов'язку й дії, який повинен залишатися таким до кінця століть, то він у своєму провидінні влаштував би так, щоби це одкровення зберігалось, перекладалося й залишалось в руках людей із більш бездоганим ім'ям, ніж тих, кого можна назвати святими ошуканцями» [13, р. 456].

Висновки. У добу американського Просвітництва з'явилися унікальні мислителі, які із шаную до розуму, як головного інструменту пізнання, намагалися переосмислити світ, людину в ньому та вищі сили. Американський філософ І. Аллен одним із перших в Америці спробував здійснити критичний аналіз віри, релігії та Бога. Головним завдання цього сміливого проєкту – написання трактату «Розум – єдиний оракул людини» – було повернути релігії розум та істину. На сторінках свого трактату автор наводить докази існування Бога, аналізує біблійну історію, дає дефініції основних понять, такі, наприклад, як «Бог», «релігія», «творення» тощо. За допомогою логіки бореться з забобонами та передсудами. Критикує релігію не як явище, а як інститут. Подібній критиці було піддано Святе Письмо, яке не могло не зазнати змін протягом століть та через чисельні переклади. У філософських поглядах І. Аллена присутні риси філософії релігії та деїзму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Koch A. The Philosophy of Thomas Jefferson: Doctoral dissertation / Columbia University. New York, 1943. 209 p.
2. Pangle L. S. The Political Philosophy of Benjamin Franklin. Baltimore : Johns Hopkins University, 2007. 277 p.
3. Doten D. The Philosophy of Ethan Allen: M. A. dissertation / University of Vermont. Burlington, 1931. 75 p.
4. Hall H. Ethan Allen: the Robin Hood of Vermont. New York : D. Appleton and Co., 1892. 207 p.
5. Randall W. S. Ethan Allen: His Life and Times. New York : W. W. Norton, 2011. 617 p.
6. Barck O. T., Lefler H. T. Colonial America. New York : Macmillan, 1958. 767 p.
7. Haugen B. Ethan Allen: Green Mountain rebel. Minneapolis : Compass Poit Books, 2005. 112 p.
8. Senecal J.-A. The name Vermont. *Journal of the Vermont French Canadian Genealogical Society*. 1996. Vol. 1, No. 1. URL: https://vt-fcgs.org/vermont_by_andre.html
9. Anderson G. P. Who Wrote "Ethan Allen's Bible"? *The New England Quarterly*. 1937. Vol. 10, No. 4. P. 685–696.
10. Pell J. Ethan Allen. Boston, New York: Houghton Mifflin Co., 1929. 331 p.
11. Shapiro D. Ethan Allen: Philosopher-Theologian to a Generation of American Revolutionaries. *The William and Mary Quarterly*. 1964. Vol. 21, No. 2. P. 236–255.
12. Dwight T. Travels in New England and New York. Vol. 2. Cambridge : Harvard University Press, 1969. 413 p.
13. Allen E. Reason, the only oracle of man. Bennington : Printed by Haswell & Russell, 1784. 477 p.

REFERENCES

1. Koch, A. (1943). *The Philosophy of Thomas Jefferson, by Adrienne Koch... [A dissertation]*. New York : Columbia University Press.
2. Pangle, L. S. (2007). *The political philosophy of Benjamin Franklin*. Baltimore : Johns Hopkins University.
3. Doten, D. (1931). *The philosophy of Ethan Allen, by Dana Doten... [A dissertation]*. Burlington : University of Vermont.
4. Hall, H. (1895). *Ethan Allen: the Robin Hood of Vermont*. New York : D. Appleton and Co.
5. Randall, W. S. (2011). *Ethan Allen: His Life and Times*. New York : W. W. Norton.

6. Barck, O. T., & Lefler, H. T. (1958). *Colonial America*. New York : Macmillan.
7. Haugen, B. (2005). *Ethan Allen: Green Mountain rebel*. Minneapolis, Minn : Compass Point Books.
8. Senecal, J.-A. (1966). The name Vermont. *Journal of the Vermont French Canadian Genealogical Society*, 1 (1). URL: https://vt-fcgs.org/vermont_by_andre.html
9. Anderson, G. P. (1937). Who Wrote “Ethan Allen’s Bible”? *The New England Quarterly*, 10 (4), 685–696.
10. Pell, J. (1929). *Ethan Allen*. New York : Houghton Mifflin Co.
11. Shapiro, D. (1964). Ethan Allen: Philosopher-Theologian to a Generation of American Revolutionaries. *The William and Mary Quarterly*, 21 (2), 236–255.
12. Dwight, T. (1969). *Travels in New England and New York*. Vol. 2. Cambridge : Harvard University Press.
13. Allen, E. (1784). *Reason, the only oracle of man*. Bennington : Printed by Haswell & Russell.

Sobolievskiy Yaroslav Andriiovych

Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department of History of Philosophy
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-8251-2744

THE PHILOSOPHY OF RELIGION OF THE AMERICAN ENLIGHTENER ETHAN ALLEN

The article examines early American philosophy, namely the philosophical views of the American Enlightenment Ethan Allen (1738–1789). In the 18th century, the Enlightenment with the idea of reason as a tool for knowing God and the world replaced puritan philosophy. This era was characterized by deistic moods, and beliefs in God as the prime mover, who stayed away from the created world. The world works according to predetermined laws of nature, which in turn means the possibility of knowing God and his plan through the analysis of creations. The article examines the socio-cultural and political processes that contributed to the formation of such ideas in society. The main biographical information about Ethan Allen and the influence of his environment are investigated. It is demonstrated that the educated doctor Thomas Young (1731–1777) was not only contributed to the philosophical development of Ethan Allen, but he also was a likely co-author of the treatise “Reason, the Only Oracle of Man: Or, A Compendious System of Natural Religion” (1784). “Oracle” probably was the first in its kind book in the United States of America. This treatise contains a rational critique of religion, the Bible, and the institution of the church, to return reason and truth to the faith.

Today, the United States of America has a great influence on the world with its politics, economy, culture, philosophy, etc. The relevance of the topic lies in the fact that in recent decades there has been an increase in interest in early American culture and a rethinking through the prism of modern values of worldview ideas of the past. The problem is that thinkers who have not received enough attention in the past or have been rejected by society because of their ideas need to be revised, and their views need to be rethought. Ethan Allen’s philosophy of religion shocked the reader of the 18th century with its frankness and dangerous ideas: rethinking the role of God in the existence of the world, proof of the existence of God, the truth of the biblical text, the relevance of prayer, etc. These views testify to the uniqueness of Ethan Allen’s philosophy of religion and its significance for early American philosophy.

Key words: history of philosophy, early American philosophy, American Enlightenment, deism, Ethan Allen, Reason the only oracle of man.